

VEENHUIZEN

moet in één hand blijven

Op het vierde Keuning-congres bespraken ruim 200 deelnemers de cultuur-historische waarde van het complex Veenhuizen; het dorp en het omringende gebied. Het congres werd gehouden op 25 oktober in het Verenigingsgebouw te Veenhuizen. In een gesprek met de congresleider prof. dr. A. van der Woud werden de konklusies van het congres op een rij gezet.

Jan van Dijk, Willem Foorthuis

Van der Woud is tevreden. Het Keuning-congres heeft duidelijke resultaten gehad: *'In de toekomst'*, zo stelt Van der Woud, *'kan nog wel eens blijken dat deze dag van groot belang is geweest.'*

Voor hem heeft het congres een tweetal duidelijke konklusies opgeleverd. Allereerst dat men op alle beleidsnivo's wel degelijk een toekomst voor Veenhuizen als complex ziet. Dit zou in de eerste plaats als de uitbreiding gezien kunnen worden van een museale functie, voortknopend aan het goedlopende initiatief van het gevangenis-museum. De congresleider maakt hierbij wel de kanttekening dat op basis van vooral de eerste vier bijdragen gebleken is dat het initiatief rijker gemaakt kan worden dan alleen het accentueren van Veenhuizen als gevangenis. Wanneer de nadruk komt te liggen op het gevangeniswezen, dan vergeten we 150 jaar geschiedenis. De tweede konklusie was voor Van der Woud dat er ook wel degelijk mogelijkheden zijn om Veenhuizen als landschappelijk geheel een bepaalde toekomstwaarde te geven. Hierbij verdient het aanbeveling het geheel als een 'landgoed' te benaderen, een complex van bebouwde en onbebouwde gronden.

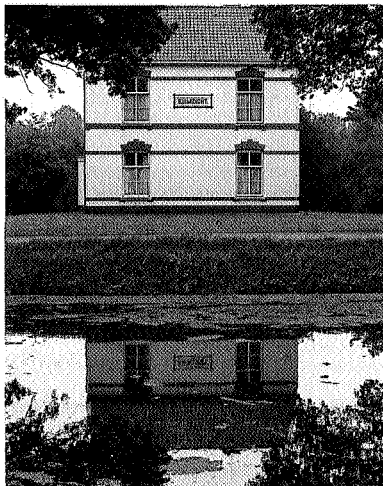
Museale functie

Het verder ontwikkelen van de museale betekenis van Veenhuizen in de vorm van een nationaal museum is aan te bevelen. Dit zou evenwel ruimer opgezet moeten worden dan 'slechts' een nationaal gevangenis-museum. Het kan rijker. De lezingen van de Amsterdamse hoogleraar prof.

FOTO'S: ROBE GROOT

dr. S. Faber, de Groninger historicus prof. dr. A. H. Huussen, de geograaf P. H. M. Thissen en de kunsthistoricus J. B. T. Kruiger gaven aan dat de geschiedenis van Veenhuizen veel rijker is dan alleen het gevangeniswezen. Volgens Van der Woud kan Veenhuizen model staan voor 170 jaar omgaan van de geschiedenis met wat de maatschappij als randfiguren beschouwt. Het zou veel fraaier zijn juist dit veranderde beeld voor het voetlicht te brengen in een museaal principe. Diverse lezingen onderstrepen deze gedachte. Zo wees Faber het congres op het feit dat Veenhuizen alleen de laatste dertig jaar een gevangenis was en dat het daarvoor een verzameling van bedelaars, deserteurs, vluchtelingen en andere randfiguren herbergde. Het verschil tussen de vrije en de onvrije kolonie was lang niet zo groot als ooit wel gedacht is. Een ander aspect in de geschiedenis is de verdwijning van de bedelaars. Naar gelang het bedelen van straat verdween werd het opsluiten en opvoeden in de Rijkswerkinrichtingen van minder belang. In zijn pleidooi voor een bredere aandacht voor de geschiedenis benadrukte Faber ook de waarde van het zogenaamde 'vierde' gesticht; het kerkhof waar in de loop van de decennia tienduizenden mensen zijn begraven. Huussen detailleerde het beeld van de Rijkswerkinrichting. Hij bracht het dagelijks leven in beeld en wees hierbij op de sterke disciplinerende van het bestaan. Het voedsel was gereglemeenteerd, evenals de kleding en de arbeid. Het dagelijks leven werd bepaald door gehoor-

zaamheid en het draaide eigenlijk allemaal om voorbeeldig gedrag. De delikten die het meeste voorkwamen waren weglopen en diefstal, de straffen die gegeven werden waren bijvoorbeeld het dragen van een schandkleed of het overplaatsen naar Ommerschans. Huussen besprak in zijn referaat de periode 1822 tot 1859, de periode van de Maatschappij van Weldadigheid. Hij noemde die periode een 'experiment met

utopische trekken'. Dit mislukte. De reden hiervoor was volgens hem het volstrekt foute plaatsingsbeleid van de rijksoverheid.

Bremkultuur

Thissen analyseerde de 18de-eeuwse landbouwfilosofie die achter de kolonie zat. Hij noemde de mestproblematiek als het centrale gegeven. Het ging hierbij om de aanvoer van straatvuil en kalk aangevuld met de bremkultuur. Dit laatste was het idee van Johannes van den Bosch. Hij ontwikkelde het plan om de heide massaal te beplanten met brem. Deze zou dan vervolgens worden ondergespit. De bremkultuur viel evenwel tegen waardoor men gedwongen was om nogal te investeren in mest. Hierdoor liepen de kosten hoog op. Thissen onderstreepte de stelling van Huussen dat Veenhuizen een mislukt experiment was, niet alleen om sociale redenen, maar ook op landbouwkundige gronden. De ontginning kwam pas goed op door de toepassing van kunstmeststoffen rond het jaar 1880. De landbouw was eigenlijk van minder belang dan tegenwoordig omdat het vooral een andere functie in het hele complex innam, namelijk dat van opvoeden en straffen. De kunsthistoricus Kruiger inventariseerde wat er eigenlijk nog over was van de gebouwen die onder auspiciën van de Maatschappij van Weldadigheid werden gesticht. Hierbij bleek dat er uit de periode van de Maatschappij veel minder is overgebleven dan uit die periode van Justitie. Toch resten uit die tijd nog een paar hele fraaie kerken en één gesticht. De boerderijen uit die periode zijn allemaal in 1880 vervangen door nieuwe. De stedenbouwkundige structuur van het complex is evenwel uit de begintijd behouden gebleven.

Toekomstige planvorming

H. de Vroome liet aan de hand van een aantal historische landschapskaarten zien hoe het gebied in de loop van de eeuwen veranderd is. Hij bepleitte, op basis van deze historische analyse, het behoeden en het versterken van het karakter dat in de 19de eeuw is ontstaan. Als eerste aanzet daartoe zou hij graag zien dat de lanenstructuur hersteld zou worden. De Vroome lanceerde evenwel ook meer ingrijpende maatregelen, zoals het bebossen van 163 ha landbouwgrond, het transformeren van 87 ha landbouwgrond tot natuurgebied en het amoveren van 155 ha bos. De visie van De Vroome werd in zekere zin onderstreept door prof. ir. K. Kerkstra. Deze Wageningse landschapsarchitect bekeek Veenhuizen vanuit een andere invalshoek. Hij analyseerde het complex vanuit het heden; zoals hij het aantrof. Kerkstra wil minder restaureren en herstellen, maar veeleer historische elementen in het landschap accentueren. Wat hij aan de orde stelde is dat Veenhuizen

inpasbaar is in de Nationale ecologische hoofdstructuur. Dat betekent dat hier ontwikkelingsmogelijkheden liggen vanwege de inpassing in het grotere natuur- en milieubeleid. Daarom stelde Kerkstra: *'Het is op dit moment Rijksgrond, dus het eerste wat er moet gebeuren is*

boeren niet onzeker te maken. Een landschapsontwerp kan nooit een kwestie zijn van de korte termijn, het gaat erom een visie te ontwikkelen op basis waarvan we tussen nu en dertig jaar later in een bepaalde richting verder kunnen gaan.'

niet verkopen! Als je tenminste ernst wilt maken met die ecologische hoofdstructuur.' Deze spreker merkte op dat wil je weer toe naar een situatie die vanuit het oogpunt van natuurbeheer beter is, dat je toch in ieder geval zorgen moet dat het waterpeil hoger komt. De enorme ontwatering van het gebied is naar zijn zeggen één van de eerste zaken waarna gekeken moet worden. En wat de agrarische kant van de zaak betreft, dat zou Kerkstra willen laten afhangen van de planvorming in het kader van de ecologische hoofdstructuur. Deze planvorming kan betekenen dat als er besloten wordt om de waterstand te verhogen men toch zou moeten overgaan tot een meer extensief bodemgebruik. Van der Woud merkt in dit kader op: *'Uitspraken zoals van Kerkstra hoeven de inwoners en de*

Overheden

In zijn vertolking van de visie van WVC was de vertegenwoordiger van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, ir. P. van Dun duidelijk: *'... ik pleit voor een omzichtige aanpak. Als je de cultuurhistorische waarde van Veenhuizen wegneemt, wegvaagt, dan haal je tegelijkertijd de 'roots' uit de samenleving.'* Opvallend in de konklusie van Van Dun was dat hij evenals Kerkstra benadrukte dat welke beheersvorm er in de toekomst ook ontwikkeld wordt, het de voorkeur verdient dat het gehele complex in één hand blijft. De spreker zag voor Veenhuizen vooral een educatieve en recreatieve functie weggelegd. Hij hield het congres echter wel voor dat de cultuurwaarde van het gebied een kombi-

natie is van de historische gebruikswaarde enerzijds en aan de andere kant de kunsthistorische, architectonische waarde. De laatste bijdrage was van de Commissaris van de Koningin, W. Meijer. Hij wees er op dat met het wegvallen van de grenzen in de nabije toekomst behoefte ontstaat aan sterkere regio's. Dit betekent volgens hem dat het historisch erfgoed sterker geïntegreerd moet worden. Tegenover deze politieke uitspraak plaatste de spreker de bestuurlijke realiteit van het gebied. Anders dan de normale drie bestuurslagen, Rijk, Provincie en Gemeente heeft Veenhuizen te maken met een skala aan overheden. Het Rijk blijft dan opgedeeld te zijn in diverse ministeries zoals Justitie, VROM, Landbouw, Defensie en Financiën. Allemaal hebben ze iets te zeggen over het gebied. Meijer beloofde het congres dat de verantwoordelijke gedeputeerde M. Kool het initiatief zal nemen om tussen alle betrokkenen een gesprek te arrangeren. In dit verband kon Meijer ook vermelden dat de Koninklijke Heide-mij, afdeling Drente voor het voortraject en de planvorming een financiering op zich zal nemen van f 25.000,-.

Het congres werd afgesloten met een discussie. Hierin was vooral van belang dat de voorzitter van Plaatselijk Belang Veenhuizen, D. Schaap, te kennen gaf dat de inwoners van Veenhuizen zich krachtig achter de plannen stellen om het karakter van het dorp te versterken. Over de waarde van de studiedag zegt Van der Woud: *'Het Keuning-congres heeft mijns inziens aangetoond dat er voor een verantwoorde toekomst van Veenhuizen draagvlak en draagkracht is. Het congres was niet verdeeld. Ik heb zoveel enthousiasme gemerkt bij eigenlijk alle partijen, bewoners inclusief, dat ik denk: als iedereen zo bezig is dan kan het al niet meer stuk gaan.'* Van der Woud verwijst hierbij naar de uitspraken van Meijer: *'Als Meijer zegt, wij vinden dit een plek die een nationale, misschien zelfs een internationale betekenis heeft, dan moet de provincie de gelegenheid krijgen om dat waar te maken. Als we dan nu ook weten dat Veenhuizen perfect past in de ecologische hoofdstructuur van Nederland, dan heb je alles wat je hebben wil. Als we maar niet tegen elkaar zeggen dat we het over vijf jaar al willen.'*

Het Keuning-congres is een jaarlijks terugkerend wetenschappelijk podium gericht op de landschappelijke en historische identiteit van regio's in het noorden van Nederland. Het congres tracht zijn doel: het verkrijgen van plan- en beleidsvorming door het bespreken van relevante nieuwe inzichten, te bereiken door te wijzen op de regionale identiteit van een gebied, aandacht te schenken aan functies en activiteiten in een landschap, te wijzen op maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op het landschap en de hierin plaats vindende activiteiten. De organisatie is in handen van Van Dijk & Foorhuis Regio Project in samenwerking met de Noordelijke vereniging voor Historische Geografie 'H. J. Keuning'.